

Sedad Dizdarević

Divanska književnost BiH na perzijskom jeziku

Rezime

Ovaj rad ne pretendira da ponudi konačne i nepobitne znanstvene činjenice, naprotiv, nastaje kao intencija da faktografski i znanstveno upotpuni prethodne istraživačke pothvate na ovom polju. S obzirom da je prvi pokušaj ustanovljavanja utjecaja perzijskog jezika i književnosti na bošnjačku divansku književnost, i sljedstveno tome predstavljanje bošnjačkih pisaca i pjesnika koji su djelovali na tom jeziku, poduzet prije nekih četrdesetak godina te da je taj trend uspješno nastavljan u kasnijem periodu, a i s obzirom na činjenicu da je došlo do otkrivanja novih podataka i imena, ovaj rad se nameće kao nužan korak u osvjetljavanju enigme koju je prije četrdesetak godina otvorio Dejan Bogadanović.

Analitičkim putem i sistematizacijom jednog broja izvora ustanovljena je lista bošnjačkih pisaca i pjesnika koji su djelovali na perzijskom jeziku. Ova lista je znatno proširena i obogaćena novim saznanjima u odnosu na dosadašnje slične radove.

Ključne riječi: Divanska književnost, Perzijski jezik i književnost, Divanski pisci na perzijskom jeziku, Komparativna književnost, Kulturna historija

Uvod

Književnost koja je u Bosni i Hercegovini nastala na arapskom, turskom i perzijskom jeziku u periodu osmanske vladavine, znanosti je poznata kao Divanska. Profesor Nametak navodi podatak da je djelovalo oko 5000 divanskih pjesnika tokom osmanske vladavine, mada je u historiji književnosti poznat broj od oko 3000 njih. (Nametak, 1997A: 13). S druge strane, smatra se da je za vrijeme istog perioda djelovalo oko četiri stotine pisaca i pjesnika iz Bosne, međutim, danas su poznata imena samo njih oko tri stotine. (Nametak, 1989B:44). Ukoliko uzmemo u obzir teritoriju tadašnje Bosne i broj njenih stanovnika, te ih uporedimo sa cjelokupnom teritorijom Osmanskog carstva koje je na vrhuncu svoje moći obuhvatalo tri kontinenta, doći ćemo do zaključka da teritorija Bosne i njeno stanovništvo nisu činili više od jedan posto Osmanske imperije. Ukoliko ove statističke podatke analiziramo i u skladu s njima razmotrimo procenat zastupljenosti bosanskih pisaca u odnosu na pisce iz cijele imperije doći ćemo do zanimljivih podataka. Naime, između tri hiljade osmanskih pisaca, koji su djelovali tokom šest stotina godina, njih oko tri stotine dolazi iz Bosne. To znači da su pisci iz Bosne činili deset posto od ukupnog broja osmanskih pisaca. Drugim riječima, manje od jedan posto Bošnjaka je tvorilo deset posto od cjelokupnog broja osmanskih pisaca.

Većina bošnjačkih pisaca, shodno tadašnjoj praksi, nije se bavila samo naukom ili pak književnošću, nego su pored svojih državnih i drugih obaveza u slobodno vrijeme pisali naučna i književna djela. Neki od njih su bili veziri, namjesnici, guverneri ili pak zapovjednici vojske dok su mnogi od njih spadali u red istaknutih vjerskih i znanstvenih stručnjaka, a veliki broj njih je bio vezan za neki od derviških pravaca. (Nametak, 1997A: 116)

U okvirima Divanske književnosti bošnjački pisci koji su pisali na perzijskom jeziku predstavljaju zaseban fenomen i gotovo u pravilu dolaze iz redova najjeminentnije bosansko-hercegovačke uleme. Nažalost, ovim fenomenom se bavio veoma mali broj istraživača iako je Dejan Bogdanović prije četrdeset godina inicirao istraživanja na ovom polju. Na ovom polju su se ipak okušali neki istraživači među kojima posebno treba istaknuti Hamida Algara i Elvira Musića koji je najveći dio svog naučnog opusa posvetio ovoj temi. Ovaj rad se hronološki i istraživački naslanja na već spomenute radove.

U nastavku ćemo hronološki predstaviti kraću biografiju onih bošnjačkih divanskih pisaca za koje smo pouzdano utvrdili da su pisali i djelovali na perzijskom jeziku.

Bošnjački pisci koji su pisali na perzijskom jeziku

1. Mahmud-paša Anđelović Adni (1420-1474) (Šabanović, 1973: 39-43 i Handžić, 1994A: 209-212)

Velika većina onih koji su se bavili problematikom Divanske književnosti u Bosni i Hercegovini Mahmud-pašu ubrajaju u red prvih bošnjačkih divanskih pisaca. Adni je imao jako buran život prepun teških i zanimljivih iskustava. Kao mali biva uhvaćen od strane osmanskih vojnika i odveden na dvor u Istanbul. Veoma brzo pokazuje svoje intelektualne i druge sposobnosti tako da za kratko vrijeme usvaja sve znanosti svog vremena. Jedno vrijeme je bio na poziciji velikog vezira kao i namjesnik Rumelije, evropskog dijela Osmanskog carstva. Za vrijeme opsade i osvajanja Bosne osmanskome sultanu pruža veliku podršku i olakšava mu put kroz ovu zemlju. Upravo je Adni bio ključna osoba koja je nagovorila bosanskog kralja da se preda osmanskoj vojsci.

Adni je poginuo u jednom nesretnom slučaju. Iza sebe je ostavio veoma bogatu književnu građu. Zabilježeno je da je napisao kompletan divan pjesama u kome je bilo nekoliko pjesama na perzijskom jeziku. Adni je u svoje vrijeme slovio kao najbolji osmanski pjesnik, te da su mu pjesme na perzijskom jeziku mnogo kvalitetnije i uspješnije od onih na turskom jeziku.

2. Muhammed (Čaki) Arši (umro 1570.) (Šabanović, 1973: 63 i Balić, 1994:115)

O Aršiju imamo jako malo podataka. Veoma dobro je poznao arapski, turski i perzijski jezik i na sva tri je pisao poeziju. Najuspješniji je bio na polju pisanja epigrafskih spisa i tariha. Napisao je veliki broj epigrafa na turskom i perzijskom jeziku.

3. Hasan Čelebi Ali Mostari Zijai (umro 1548.) (Bašagić, 1931A: 75 i Balić, 1994: 115)

Zijai spada u red najistaknutijih bošnjačkih divanskih pjesnika XVI stoljeća. Iako je bio veoma istaknut, danas imamo jako malo podataka o njegovom životu i djelu. Iza njega je ostao divan pjesama u kom se nalazi jedna pjesma na perzijskom jeziku. Pored toga, poznato je da je napisao ljubavnu poemu pod naslovom „Vargah i Golšah“. Međutim, danas je

iza njega ostalo samo nekoliko pjesama koje se nalaze razbacane u raznim tezkirama.

4. Šami Šamullah Mevlana Mustafa Busnevi (umro 1579.) (Balić, 1994: 106)

Šami spada u red najistaknutijih komentatora klasične perzijske književnosti u Osmanskom carstvu. On je, također, predstavljao i najvećeg konkurenta Sudiju. Napisao je veliki broj komentara na klasična djela perzijske književnosti kao što su komentar Džamijevog *Beharistana*, Sadijevog *Đulistana* i *Bustana* i Atarove *Pandname*. Pored toga preveo je veliki broj djela sa perzijskog jezika na turski. Također, istakao se i kao pjesnik i iza sebe je ostavio kompletan divan pjesama.

Jedini ga je Smail Balić svrstao među bosanske divanske pjesnike iako je u Istanbulu u katalogu rukopisa divanskih pjesnika zaveden kao bošnjački pjesnik.

5. Ahmed Sudi (umro 1598) (Bašagić, 1931A: 71, Šabanović, 1973: 89-101, Balić, 1994: 71 i Handžić, 1994A: 136-138)

Sudi je bez sumnje najveći i najpoznatiji komentator perzijske klasične književnosti u povijesti osmanske imperije. Napisao je vrhunске komentare na Hafizov "Divan" i Sadijev "Bustan" i "Đulistan". Sudi je bio ljuti rival Šamija, još jednog vrhunskog komentatora perzijske klasične književnosti iz Bosne. Sudijevi komentari, prije svega komentar Hafizovog *Divana*, se danas smatraju najmeritornijim djelima ove vrste u svijetu.

6. Nabi Tuzlavi (umro u XVI st.) (Nametak, 1989B: 132)

Kada je riječ o životu i djelu ovog bošnjačkog pjesnika imamo jako malo historijskih podataka. Znamo da je rođen i da je umro u toku XVI stoljeća. U tezkirama se navodi da je bio sin poznatog tuzlanskog muftije iz tog perioda. Iza njega je ostala zbirka pjesama u kojoj se nalaze i pjesme drugih pjesnika. U toj zbirci se nalaze dvije pjesme na perzijskom jeziku, koje pripadaju Nabiju. Iz njegove poezije je primjetno da je bio pod utjecajem perzijske književnosti i jezika. Nije poznato da li je pored spomenute zbirke imao i drugih djela.

7. Derviš-paša Bajezidagić Mostari (umro 1603.) (Mostarac, 2003: 132 i 180, Šabanović, 1973: 116-129, Bašagić, 1931A: 17, Balić, 1994: 114 i Handžić, 1994A: 120)

Bez sumnje Derviš-paša je najveći i najistaknutiji bošnjački pjesnik šesnaestog stoljeća. Nekoliko puta je bio namjesnik Bosne a više puta je stolovao u drugim osmanskim provincijama. Istakao se kao državnik i vojskovođa.

Derviš-paša je, također, bio jedan od najboljih učenika glasovitog komentatora perzijske književnosti Sudija. Njegov zemljak Fevzija Mostarac u svom Bulbulistanu navodi da je Derviš-paša napisao dva divana i to jedan na turskom i drugi na perzijskom jeziku. Fevzija, također, navodi da je Derviš-paša započeo jedno djelo kao imitaciju Rumijeve Mesnevije ali da je odustao od toga kada je Mevlanu vidio u snu.

U svom rodnom gradu Mostaru Derviš-paša je sagradio Darul Mesnevi, odnosno, školu za izučavanje Mesnevije i mevlevijski tarikata. Pored toga, spomenutoj tekiji je uvakufio veoma bogatu biblioteku sa velikim brojem rukopisa na perzijskom jeziku.

9. Hasan Kafi Tarhan Akhisari (1544-1616) (Šabanović, 1973: 153-192 i Handžić, 1994A: 97-107)

Kafija je za života slovio kao jedan od najistaknutijih fakiha i alima svoga vremena. Bio je svestran učenjak te je napisao jako mnogo djela na različitim poljima nauke kao što su lingvistika, fikh, teologija, historija, politika i književnost. Neka od njegovih djela se i danas izučavaju na nekim zapadnim i islamskim univerzitetima a neka su prevedena na nekoliko jezika svijeta. Obavljao je dužnost muftije i muderisa u gradu Pruscu. Pored vjerskih i naučnih aktivnosti pisao je i poeziju ali da bude još zanimljivije poeziju je pisao na arapskom, turskom i perzijskom jeziku.

Nažalost, danas od njegove poezije nije ostalo ništa drugo izuzev nekoliko razbacanih stihova i kraćih pjesama.

10. Asefi Hizr Čauš (umro 1621) (Šabanović, 1973: 205 i Balić, 1994: 117)

Asefi spada u onu grupu pjesnika od kojih je ostalo samo par razbacanih stihova po različitim tezkirama. U tezkirama piše da je pisao poeziju na turskom i perzijskom jeziku ali da je na perzijskom jeziku uglavnom pisao stihovane zagonetke.

11. Husejn Lamekani (umro 1625) (Šabanović, 1973: 216-218 i Handžić, 1994A: 117)

Lamekani je jedan od najpoznatijih predstavnika melamijsko-bajramijskog tarikata. Bio je pod velikim uticajem Ibn Arebija. U nekim pjesmama

je koristio pseudonim Lazemani. Sav svoj život je posvetio odgajanju derviša i pisanju sufijske poezije. Iza njega je ostalo nekoliko pjesama na turskom i perzijskom jeziku.

12. Husrev-paša Sokolu (umro 1630) (Mostarac, 2000: 134 i 178)

Izuzet Bulbulistana nigdje se njegovo ime ne spominje u kontekstu pjesnika koji su pisali na perzijskom jeziku. Fevzija ga predstavlja kao vrsnog pjesnika, majstora prefinjene i suptilne poezije. Od istraživača samo ga Bašagić navodi kao pjesnika ali ne spominje da je pisao na perzijskom jeziku. Šejh Fevzija Mostarac ga smatra velikim virtuozom kada je riječ o poetskom izrazu na perzijskom jeziku. (Mostarac, 2000: 135). Nekoliko godina je bio namjesnik Dijarbekra te je zadnjih godina života komandovao osmanskim jedinicama na istočnom frontu. Bio je veoma hrabar i odvažan u ratu, ali je na kraju stradao od sultanove ruke.

13. Muhammed Nargesi (1584-1635) (Šabanović, 1973: 226-240 i Handžić, 1994A: 192-194)

Nargesi je poznat kao najbolji i najvjestiji pisac lijepo ili rimovane proze u osmanskoj književnosti. Njegovo "petoknjžje", koje je nastalo po uzoru na slična Nizamijeva i Dehlavijeva djela, spada u sami vrh ove vrste književnosti u islamu. Pored toga, Nargesi je pisao veoma lijepu poeziju na turskom i perzijskom jeziku. Historičari mu pripisuju mnoga djela, a najpoznatija su "Nahalistan", "Mešakil uššak", "Iksire seadat" i njima slična. Njegova proza je veoma teška i komplicirana dok mu je poezija jednostavna i tečna.

14. Ahmed Dervišpašić Sabuhi (umro 1641) (Šabanović, 1973: 242, Bašagić, 1931A:3, Mostarac, 2000:178 i Handžić, 1994A: 65)

Sabuhi je sin Derviš-paše Bajezidagića, jednog od najistaknutijih bosanskih namjesnika i pjesnika šesnaestog stoljeća. On je poput oca bio vrstan pjesnik a poeziju je pisao na perzijskom i turskom jeziku. Sabuhija je najbolje predstavio Fevzija Mostarac u svom Bulbulistanu. Fevzija napominje da je Sabuhi u pisanju poezije na perzijskom jeziku bio dosta uspješniji od oca. Njegova perzijska poezija je veoma prefinjena i suptilna.

15. Abdullah Bošnjak (umro 1644) (Handžić, 1933B: 118 i Bošnjak, 2003: 5-8)

Abdullah Bošnjak je zasigurno naš najveći sufijski pisac i jedan od najistaknutijih komentatora Ibn Arebijeve teozofije. Njegovo najpoznatije

djelo je komentar Ibn Arebijevog Fususul hikema po kojem je postao poznat kao Šarih Fususa. Pored toga, napisao je preko šezdesetak drugih djela. Također, poznato je njegovo poetsko djelo pod naslovom "Golšane razi arifan" i prijevod i komentar 360 stihova Rumijeve Mesnevi je pod naslovom "Džezire Mesnevi".

Bošnjak je jednu od svojih mnogobrojnih risala napisao na perzijskom jeziku pod naslovom „Risalatu sirril jekin fi tefsiril kavlihi teala va'bud rabbeke hatta je'tijekel jekin (Traktat "Tajna jekina" o tumačenju Božijih riječi: "Robuj Gospodararu svome dok ti ne dođe jekin!"). U ovoj risali Bošnjak donosi jednu veoma lijepu sufijsku poemu na perzijskom jeziku.

16. Tevekkuli-dede (umro u prvoj polovini XVII stoljeća) (Bašagić, 1931A: 75, Nametak, 1989B:84 i Handžić, 1994A: 84)

Nije poznat tačan datum njegove smrti ali se pouzdano zna da je umro negdje u prvoj polovini sedamnaestog stoljeća. Tevekkuli dede je bio šejh mevlevijskog tarikata, koji je u to vrijeme bio jedan od najrasprostranjenijih sufijskih redova u Bosni. U tezkirama je navedeno da je pisao poeziju na turskom i perzijskom jeziku ali danas od njegove poezije nije ostalo ništa.

17. Mehmed Rešid (umro sredinom XVII stoljeća) (Šabanović, 1973: 423-428 i Balić: 1994: 121)

O Rešidu imamo relativno malo informacija. U tezkirama je navedeno da je živio sredinom XVII stoljeća. Sve donedavno od njega nismo imali ništa, izuzev par stihova, dok nije pronađen njegov divan poezije. Do tog perioda bio je praktično nepoznat, međutim tek sada se može evaluirati njegov naučni i literarni opus. Mehmed Rešid je pripadao mevlevijskom tarikatu i u svojim pjesmama je reflektirao Mevlanina učenja i principe ovog tarikata. U njegovoj poeziji najviše do izražaja dolazi Mevlanin svjetonazor. Njegovo najpoznatije djelo je poema pod naslovom "Miradžija". U njegovom divanu se nalazi par pjesama na perzijskom jeziku.

18. Ahmed Talib (umro 1674.) (Šabanović, 1973: 340, Nametak, 1989B: 108 i Handžić, 1994A: 65)

Talib je bio poznat kao dvorski pisar i imao je veoma lijep rukopis. Iza njega je ostao kompletan divan pjesama. Gazel predstavlja njegovu najomiljeniju pjesničku formu. Pisao je na turskom i perzijskom jeziku. Kritičari njegove poezije smatraju da je bio uspješan na oba jezika.

19. Sulejman Mezaki (umro 1676) (Nametak, 1997A: 59 i Handžić, 1994: 122)

Mezaki je bio pročelnik jedne od mevlevijskih tekija a isto tako u svoje vrijeme je slovio kao jedan od najistaknutijih pjesnika. U poeziji iskazuje gotovo ekstremnu ljubav ka svom duhovnom vodiču i muršidu Dželaluddinu Rumiju Mevlani. U svom veoma burnom životu obavljao je različite poslove. Jedno vrijeme je bio lični sultanov pisar da bi malo zatim obavljao funkciju zapovjednika vojnih snaga. Mezaki je, slično većini pjesnika tog vremena, iza sebe ostavio kompletan divan u kojem se pored pjesama na turskom jeziku nalazi i jedan broj pjesama na perzijskom jeziku.

20. Zekerija Sukeri (umro 1686) (Nametak, 1997A: 59)

Sukeri je bio Mezakijev savremenik. Njih dvojica su čak zajedno radili na osmanskome dvoru. Bio je veoma rječit i imao je jako lijep rukopis zbog čega je izabran za specijalnog sultanovog pisara. U tezkirama je navedeno da je napisao kompletan divan koji je sve donedavno bio izgubljen. Prije nego što je njegov divan pronađen u biblioteci u Konji, od njega je bilo poznato samo par razbacanih stihova. Sukeri je poput Mezakija i značajnog broja drugih bošnjačkih pjesnika bio vezan za mevlevijski tarikatu.

21. Vusleti Alipašić (umro 1688) (Šabanović, 1973: 374, Memija i Hadžiosmanović, 1995: 123 i Handžić, 1994: 177)

Vusleti je bio veoma istaknut pjesnik. Rođen je u Užicama koje su u to vrijeme pripadale Bosanskom pašaluku. Učestvovao je u bici kod Čehrina koju je opjevao u svojoj epskoj poemi od pet hiljada stihova pod naslovom "Gazaname Čehrin". U ovoj bici Vusleti je obnašao funkciju visokog vojnog zapovjednika. Pored spomenutog, Vusleti je napisao značajan broj kasida i epigrafa na turskom i perzijskom jeziku. Njegove pjesme su veoma prefinjene i pune mističnih značenja.

22. Ahmed Jusri (1636-1693) (Šabanović, 1973: 381, Balić, 1994: 110 i Handžić, 1994A: 71)

Jusri je predavao u jednoj od najprestižnijih istanbulskih medresa, a pred kraj života je obnašao funkciju kadije Šama. Pisao je poeziju na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, a pored toga je napisao značajan broj risala i komentara. Jusri je, također, imao veoma lijep rukopis tako da je napisao neka od najljepših pisama i administrativnih spisa. Iako se zna da je posjedovao kompletan divan, do nas je stigao veoma mali broj njegovih pjesama.

23. Mehmed Muhtešim Velagić Šabanović (umro 1694) (Šabanović, 1973: 672-674 i Handžić, 1994A: 199)

Spada u red najistaknutijih bošnjačkih divanskih pjesnika s kraja XVII stoljeća. Tokom svog plodotvornog života obnašao je funkciju kadije u nekim od najvažnijih islamskih gradova u to vrijeme kao što su Meka, Istanbul, Damask i slično. Iza sebe je ostavio bogatu literarnu građu na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Pored toga, napisao je značajan broj naučnih djela od kojih je najvrjednije djelo pod naslovom “Mazharul eškal fi bejanil lugatil Mesnevi”, koje ustvari predstavlja lingvistički komentar Rumijeve Mesnevijske. Također, preveo je jedan broj djela sa perzijskog jezika na turski.

24. Ahmed Rušdi (1637-1699) (Mostarac, 2000: 137, Šabanović, 1973: 385-389, Bašagić, 1931A: 65 i Handžić, 1994A: 70)

Rušdi je imao relativno težak život zbog čega je često bio prinuđen da obavlja svakojake poslove. Tokom života je imao jako mnogo uspona i padova. Nakon smrti sina povlači se u osamu i na taj način provodi ostatak života. Rođen je u Mostaru i kao većina mostarskih pjesnika pripadao je mevlevijskom tarikatu. Fevzija u Bulbulistanu citira nekoliko Rušdijevih stihova na perzijskom jeziku. Njegov divan je stigao do nas. Pored divana napisao je i nekoliko kasida i gazela na perzijskom jeziku. Fevzija smatra da je Rušdi bio jedan od najboljih osmanskih pjesnika koji su pjevali na perzijskom jeziku. (Mostarac, 2000: 137).

25. Ali Zeki Kimijagar (umro 1711) (Šabanović, 1973: 413-414, Bašagić, 1931A: 75 i Handžić, 1994A: 178)

Ali Zeki spada u red istaknutih pjesnika i učenjaka svoga doba. S obzirom da je gajio veliku ljubav prema alhemiji dobio je naziv kimijagar što znači alhemičar. Veoma dobro je poznao arapski, turski i perzijski jezik i na sva tri je pisao lijepu poeziju. Međutim, njegove najbolje pjesme su u formi zagonetki. Njegovo najpoznatije djelo je komentar poznatog perzijsko-turskog rječnika pod nazivom “Tuhfetul šahidi”.

26. Mustafa Leduni (umro 1715) (Bašagić, 1931A: 38, Balić, 1994: 162 i Handžić, 1994A: 224)

Leduni je bio veliki putnik tako da je proputovao uzduž i poprijeko teritoriju Osmanskog carstva. On je bio jedini bošnjački pjesnik koji je u to vrijeme posjetio Iran. Navodi se da se na dvoru iranskog šaha takmičio sa tamošnjim pjesnicima u skladanju poezije na perzijskom jeziku i da je

pobijedio zbog čega ga je šah obilato nagradio. (Balić, 1994: 163). Najpoznatija su mu djela Komentar Rumijeve Mesnevice i Komentar Ishaka Ševketa. Za Ledunija se može reći da je, prema pisanju mnogobrojnih tezkira, bio najistaknutiji bošnjački pjesnik s kraja XVII i početka XVIII stoljeća koji je pisao na perzijskom jeziku.

27. Muhlisi Mustafa Bošnjak (umro početkom XVIII stoljeća) (Nametak, 1989B: 173, Bašagić, 1931A: 453-462 i Balić, 1994: 122)

Muhlisi je djelovao na razmeđu sedamnaestog i osamnaestog stoljeća. Dugo vremena je obavljao funkciju kadije u mnogim gradovima osmanske imperije. Smatra se da je umro par godina nakon 1162. godine po hidžri, jer je to posljednji datum koji se u historijskim spisima veže za njega. Pisao je na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Također, napisao je dvije pjesme u kojima je naveo stihove na tri i četiri različita jezika i to na arapskom, turskom, perzijskom i bosanskom. Njegovo najpoznatije djelo je putopis sa hadža u kojem je na jedan veoma lijep i jezgrovit način zabilježio sva dešavanja i geografske toponime kroz koje je prolazio.

28. Fevzija Mostarac (umro 1747) (Šabanović, 1973: 449-452, Bašagić, 1931A: 21, Balić, 1994: 120 i Handžić, 1994A: 185)

Fevzija je bio poznat kao šejh mevlevijske tekije u Mostaru. On je jedini bošnjački divanski pisac čije je kompletno djelo na perzijskom jeziku sačuvano do danas. Većina bošnjačkih pisaca i pjesnika je pisala na perzijskom jeziku a neki od njih su imali kompletne divane na tom jeziku, međutim od toga je ostalo veoma malo. (Balić, 1994: 120). Fevizijino najpoznatije djelo je Bulbulistan, koje je napisano kao imitacija Sadijevog Đulistana i sličnih djela. Pored Bulbulistana Fevzija je napisao manji broj pjesama na turskom jeziku.

29. Ahmed Hatem Kadić Bjelopoljak (umro 1754) (Šabanović, 1973: 467-569, Nametak, 1989B: 127, Balić, 1994: 111 i Handžić, 1994A: 71)

U svoje vrijeme je slovio kao jedan od najistaknutijih osmanskih kadija i učenjaka. Njegov divan je priređen u velikom broju primjeraka što govori o značaju i vrijednosti njegovog djela. U navedenom divanu se nalazi veliki broj pjesama na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Pored divana napisao je značajan broj drugih djela između kojih se ističu komentar djela "Multekal abhur", komentar "Tuhfei šahidi", komentar matematičkog djela "El Luma" i mnoga druga.

30. Šahrijar Belgradi (umro sredinom XVIII stoljeća) (Šabanović, 1973: 462 i Handžić, 1999C: 207)

Šahrijar je spomenut samo u jednoj tezkiri i to veoma sažeto i nedovoljno. Nije poznato kada je rođen ali je zabilježeno da je umro sredinom osamnaestog stoljeća. U svoje vrijeme je bio istaknuti pjesnik ali od njega nije ostalo nijedno djelo. 1748. godine je završio komentar Kur'ana što ga je proslavilo. Do nas je od njega stigao samo jedan hronostih na arapskom i jedan na perzijskom jeziku.

31. Salih Parvanović (umro 1806) (Handžić, 1999 C: 207)

Salih je bio veoma istaknut alim u svoje vrijeme. O njemu postoji veoma malo podataka. Navodi se da je rodom iz Sarajeva te da je napisao veliki broj pjesama na turskom i perzijskom jeziku. Umro je 1806. godine.

32. Muhammed Šakir Muidović (umro 1858) (Handžić, 1933B: 222)

Muidović je poput većine pjesnika svoga vremena bio vezan za tarikat. Sredinom osamnaestog stoljeća mevlevijski i nakšibendijski tarikat su uživali najveći ugled u narodu i među ulemom. Pored Muidovića veliki broj istaknutih učenjaka njegovog vremena su bili vezani za nakšibendijski tarikat. Muhammed Šakir je pisao poeziju na turskom i perzijskom jeziku. Najviše se istakao na polju pisanja kasida i epigrafa. Posjedovao je jednu od najvećih biblioteka u gradu u kojoj su bile smještene mnoge knjige na perzijskom jeziku. Muidović je živio u jednom od najtežih perioda bosanske historije tako da njegova poezija reflektira tešku društveno-političku situaciju. On je jedan od posljednjih bošnjačkih pjesnika koji su pisali na perzijskom jeziku.

33. Muhammed Teufik Bošnjak (1785-1866) (Nametak, 1986C: 80-83 i Muharem, 1986: 53)

Muhammed Teufik je bio zanimljiv po tome što je za života promijenio tri tarikata i to nakšibendijski, šazilijski i halvetijski. Dugo vremena je u Istanbulu obnašao funkciju muftije. U svoje vrijeme je bio poznat kao vrstan alim i učenjak. Veoma dobro je poznao arapski, turski i perzijski jezik i na sva tri je pisao poeziju.

34. Safvet-beg Bašagić (1870-1943) (Bašagić, 1971B: 9-54 i Handžić, 1994A: 148)

Bašagić je jedan od najistaknutijih i najaktivnijih bosanskohercegovačkih pjesnika i intelektualaca s početka dvadesetog stoljeća. On je bio prvi Bošnjak

koji je doktorirao na zapadu. Bašagić je veoma dobro poznao arapski, turski i perzijski jezik. Bio je veliki zaljubljenik u Iran i iransku kulturu. Najviše ga se dojmio Firdusi, Hafiz i Hajam. U mladosti je bio pod snažnim uticajem Firdusijeve Šahname dok je u srednjim godinama djelovao pod inspiracijom Hafiza. U poznim godinama se identificirao sa Hajamom zbog čega je preveo njegove rubaije. Ovaj prijevod se smatra najboljim prijevodom Hajama na neki od južnoslavenskih jezika. Od Hajama se nije odvajao do smrti. Za Bašagića se može reći da je njegov umjetnički i intelektualni razvoj tekao uporedo sa upoznavanjem perzijske klasične književnosti. Mladost je posvetio patriotskoj poeziji ugledajući se na Firdusija, u srednjim godinama opjevavao je ljubav, ljepotu i uživanje da bi u kasnim godinama pod uticajem Hajama gajio stanovit pesimizam. Napisao je značajan broj djela iz povijesti, kulture i književnosti Bosne i Hercegovine. Pored poezije značajne su mu drame, pripovijetke i nekoliko naučnih djela. Handžić tvrdi da je nakon očeve smrti napisao elegiju na perzijskom jeziku. Bašagić spada u red najistaknutijih i najaktivnijih bosanskohercegovačkih književnika i intelektualaca tokom dvadesetog stoljeća ■

DIWAN LITERATURE IN PERSIAN IN B&H

Sedad Dizdarević

Summary

This essay does not purport to offer any ultimate or undisputable scientific facts. On the contrary, its intention is to substantiate factographically and scientifically all the previous research into this field. The first attempt to establish the influence of Persian language and literature on the Bosniak diwan literature and thus present BiH writers and poets who wrote in that language, was initiated some forty years ago; the trend continued and in light of the fact that new data and names came to light, this essay is an important step in shedding light on the enigma first unravelled by Dejan Bogadanović exactly forty years ago. Systemic analysis of a number of sources established a list of Bosniak writers and poets who wrote in Persian. This list has been significantly expanded and enriched by new knowledge, wider than any such previous attempt.

Key words: *diwan literature, Persian language and literature, diwan writers in Persian, comparative literature, cultural history*

Izvori i literatura

1. Algar, H. (2001) Perzijska književnost u BiH, *Beharistan* 3/4, str. 165-181, Sarajevo: Kulturni centar Islamske Republike Iran.
2. Balić, S. (1994) *Kultura Bošnjaka*, Tuzla: R&R.
3. Bašagić, S. (1931) *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, Zagreb: Matica Hrvatska.
4. Bašagić, S. (1979) *Izabrana djela* (tom II), priredio M. Rizvić, Sarajevo: Svjetlost.
5. Bošnjak, A. (2003) *Gradacija bitka*, prijevod na bosanski jezik Kenan Čemo i Samir Beglerović, Sarajevo: Libris.
6. Handžić, M. (1933) *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo: Državna štamparija.
7. Handžić, M. (1999) *Teme iz književne historije* (knjiga I) Izabrana djela, Sarajevo: Ogdalio.
8. Mehmed, H. (1994) *Ulema ve šuarae Bosni ve Herzegovin*, prijevod na perzijski jezik Ali Davani, Teheran: Kibla.
9. Mostarac, F. (2003) *Bulbulistan*, prijevod na bosanski jezik Džemal Čehajić, Sarajevo: Kulturni centar I.R. Iran u BiH.
10. Nametak, F. (1997) *Divanska književnost*, Sarajevo: Orijentalni institut.
11. Nametak, F. (1986) Muhammed Teufik Bošnjak, Sarajevo: *Glasnik VIS*, XLIX, 5.
12. Nametak, F. (1989) *Pregled književnog stvaralaštva bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo: El Kalem.
13. Šabanović, H. (1973) *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo: Svjetlost.
14. Omerdić, M. *Šebi Arus* (1986) Domaći pisci tesavufskih radova, str. 33-63., Sarajevo: Udruženje derviških redova BiH.